

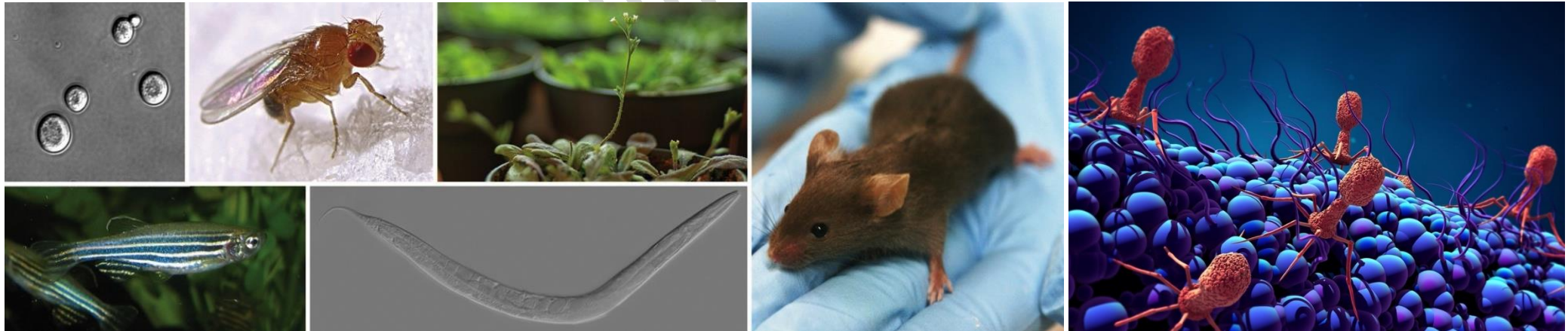
GENOVÉ TECHNOLOGIE

Modelové organismy:

Modelové organismy využívané v biotechnologii – bakterie (*E. coli*), kvasinky (*Pichia*, *Saccharomyces*) a houby (*Penicillium*), *Caenorhabditis elegans* (hádátka), *Drosophila melanogaster*, *Danio rerio* (Dánio pruhované), myš domácí, živočišné buněčné kultury, *Arabidopsis thaliana* (Huseníček rolní), viry (bakteriofágy, retroviry).

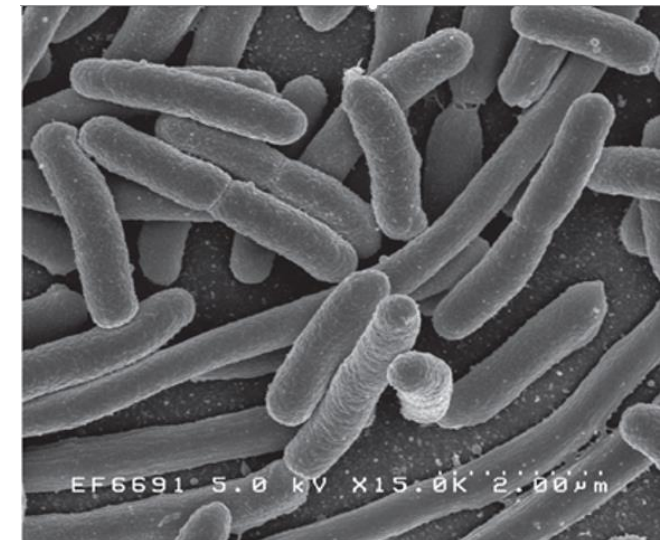
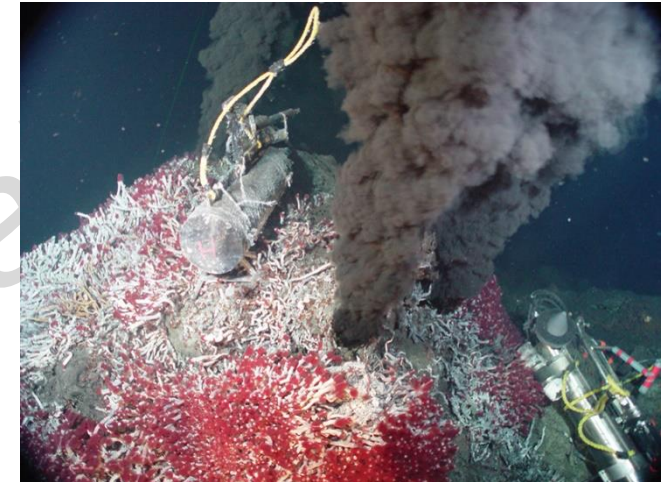
Modelové organismy

- DNA se nachází ve všech živých organismech a virech
- Detailně je zkoumán pouze zlomek tzv. modelových organismů
- U modelových organismů dnes známe kompletní genom
- Modelové organismy využíváme:
  - jako model pro studium podobných organismů
  - v celé řadě biotechnologických procesů

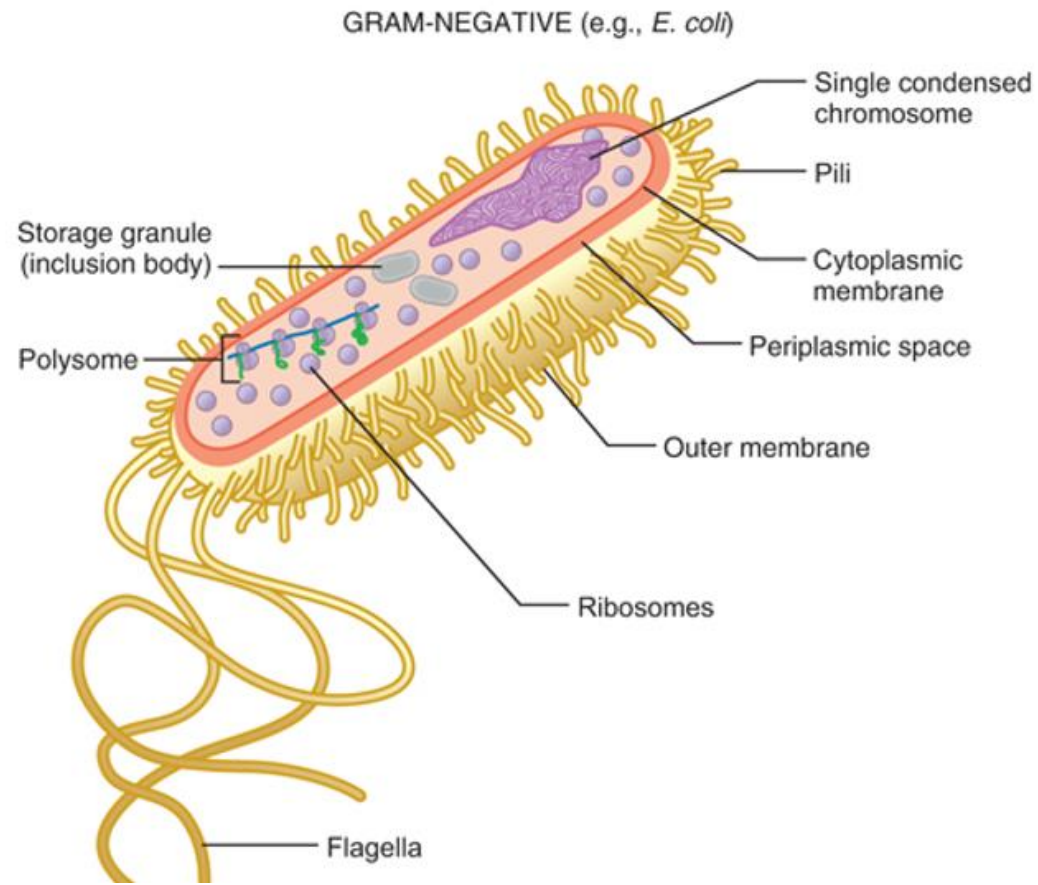
Bakterie

- Tahoun modelových organismů
- Tvoří cca. 50% všech živých organismů (5×10^{30})
- Schopnost přežití v extrémních podmínkách –teplota (*Thermus aquaticus*), pH (*Acidothiobacillus*)
- Nejčastěji využívaná je *Escherichia coli*:
  - gram-negativní tyčka
  - na povrchu má cca. 10 flagel a tisíce pili
  - většina kmenů je neškodná
  - *E. coli* O157:H7 – dva toxiny zodpovědné za krvavé průjmy

Clark and Pazdernik, 2016

Bakterie

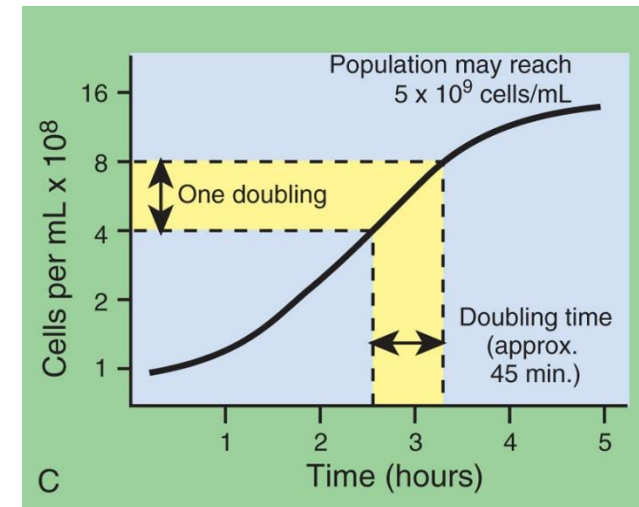
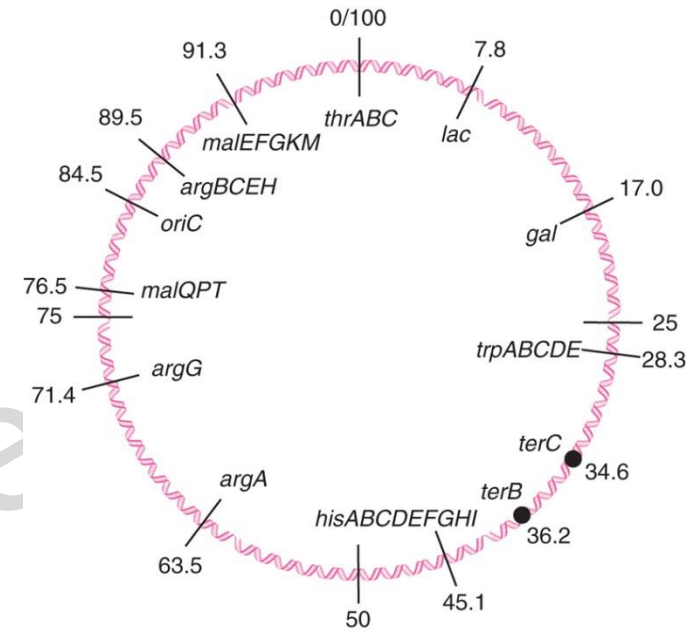

Clark and Pazdernik, 2016

E. coli

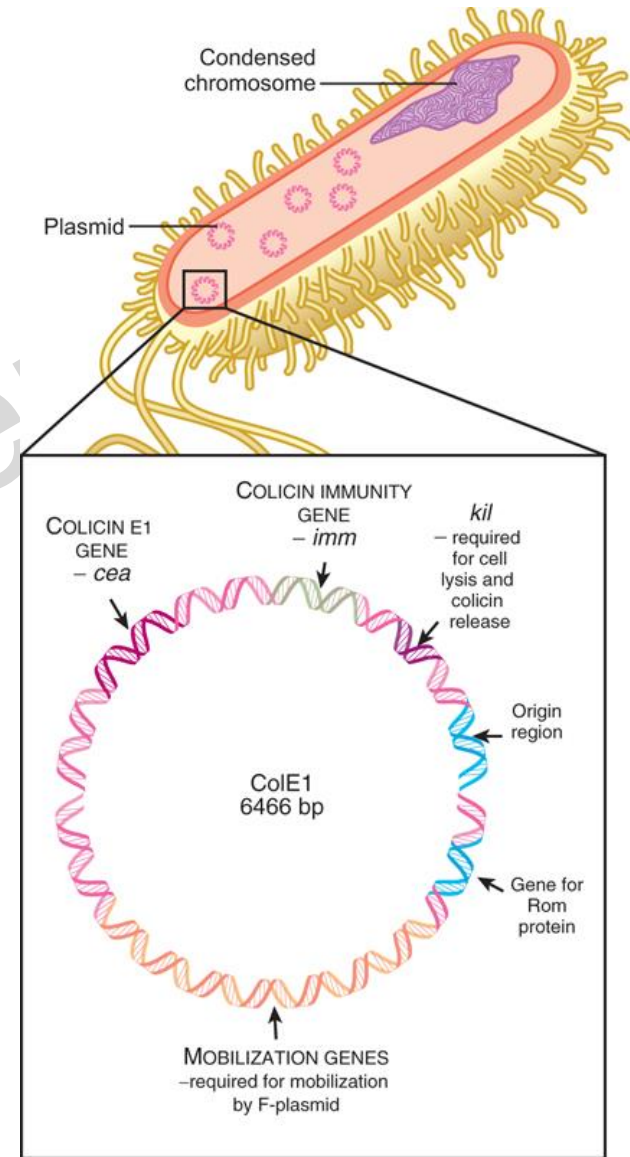
- Rychlý nárůst kultury
- Může růst pouze v médiu obsahujícím minerální soli a cukr
- Tekutá kultura vydrží týdny v lednici
- Může být zamražena na -70°C až na 20 let
- Může růst jak za aerobních tak anaerobních podmínek
- Má jeden kruhový chromosom obsahující asi 4000 genů

Clark and Pazdernik, 2016

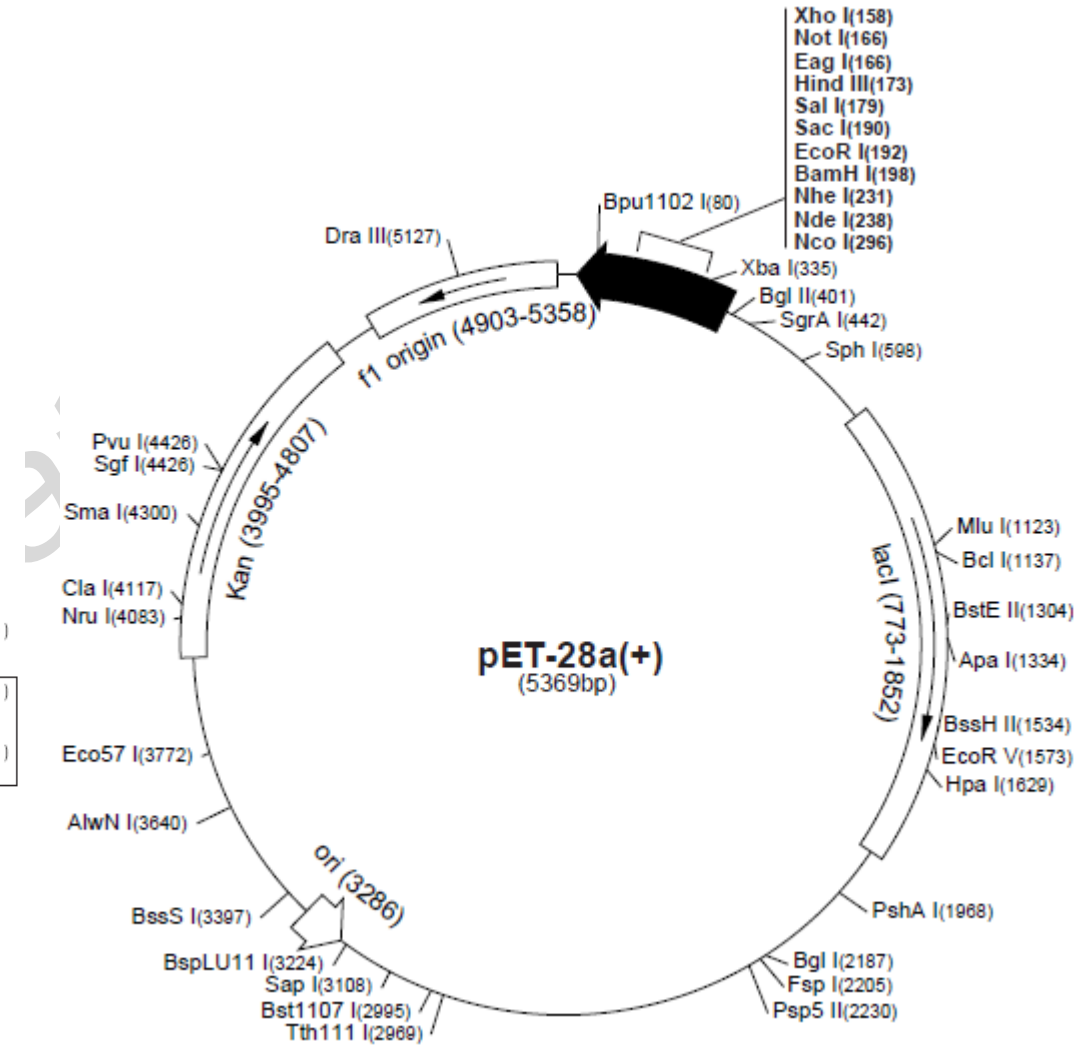
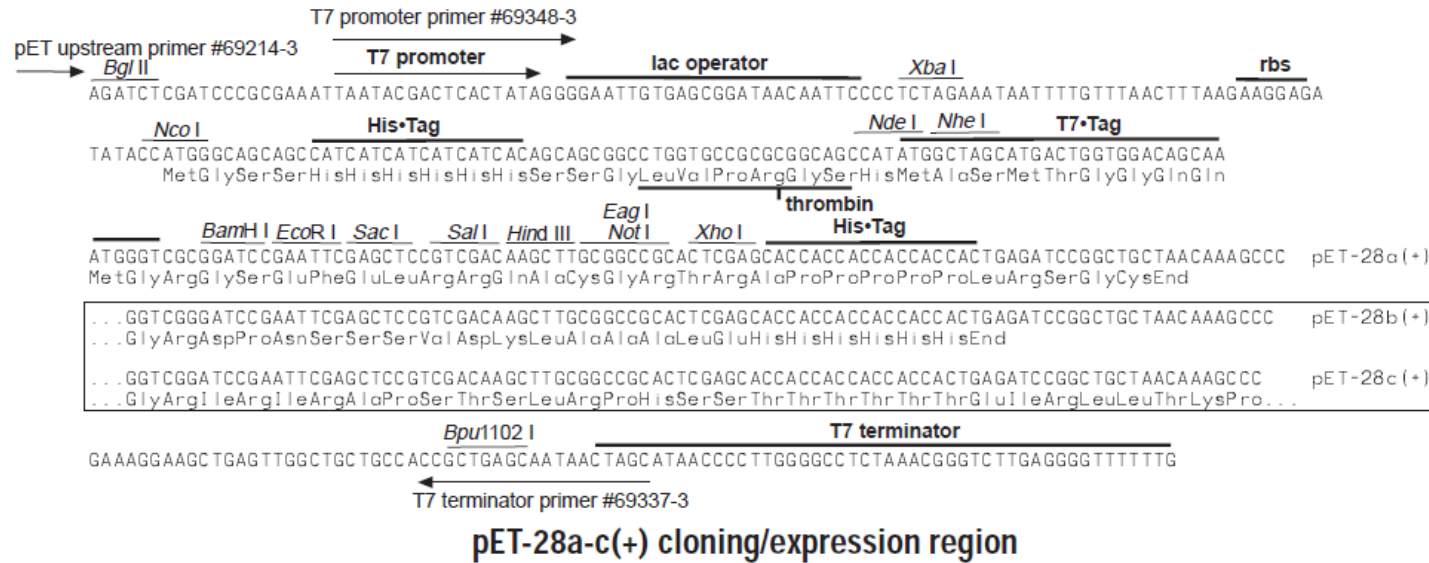
Plasmidy

- V rámci strategie přežití nutná kompetice s ostatními organismy
- Celá řada bakterií sekretuje toxiny nazývané bakteriociny
- *E. coli* produkuje tzv. koliciny (E1, M) – proděravění plasmatické membrány, degradace DNA/RNA
- Imunitní proteiny bakterie neutralizují účinek toxinů
- Schopnost produkce kolicinů je dána přítomností plazmidů (ori místo)
- Tyto plazmidy byly modifikovány pro biotechnologické účely

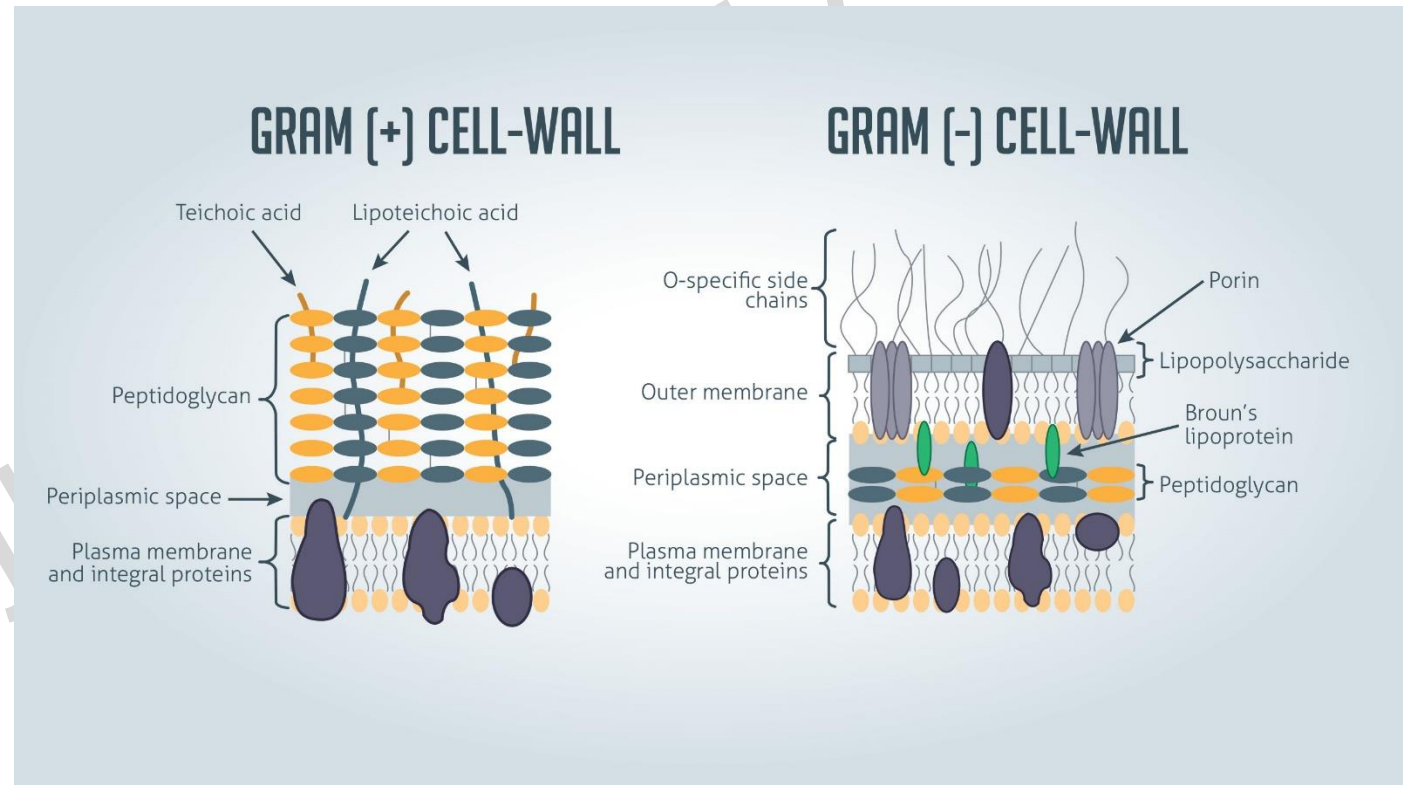
Clark and Pazdernik, 2016

Plasmid pET28

Bakterie v biotechnologii

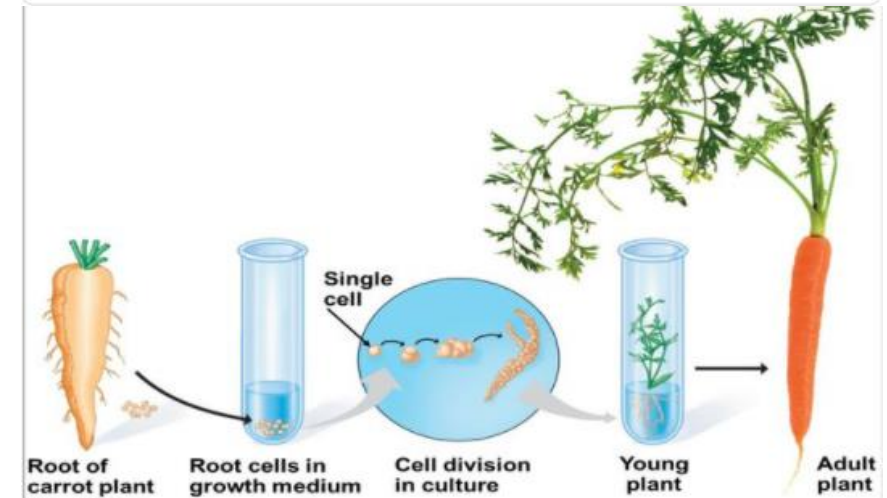
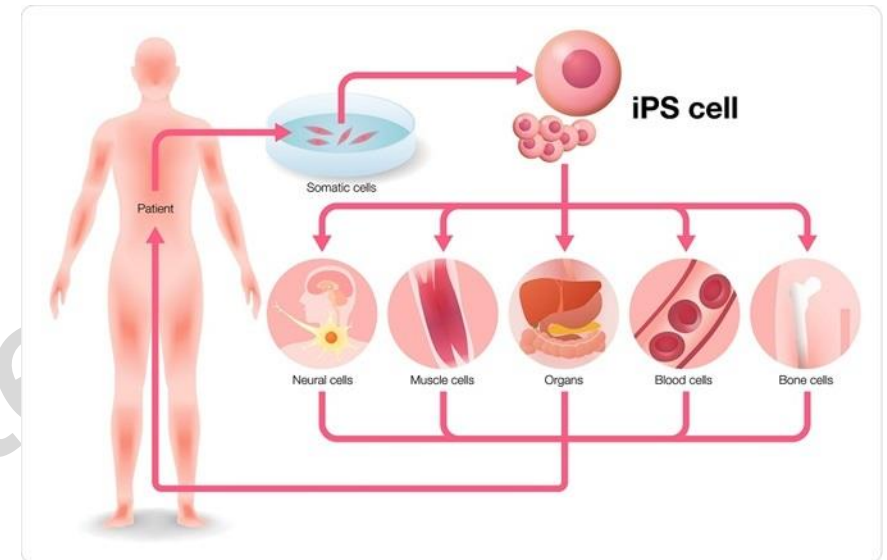
- *Bacillus subtilis* – produkce proteáz a amyláz
- *Pseudomonas putida* – schopnost degradace celé řady aromatických látek
- *Streptomyces coelicolor* – degraduje celulózu a chitin, produkce celé řady antibiotik
- *Corynebacterium glutamicum* – produkce L-glutamátu a L-lysinu
- *Streptococcus zooepidemicus* – produkce k. hyaluronové

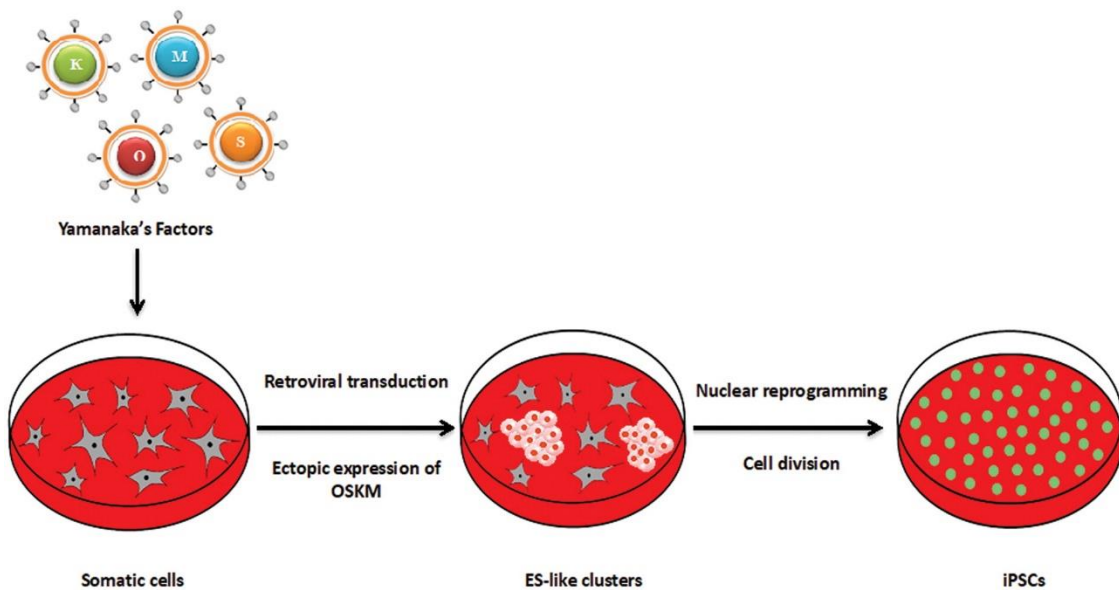
Eukaryota

- Celá řada eukaryot je diploidní (dvě kopie každého chromozomu)
- Celá řada rostlin je naopak polyploidní (pšenice = hexaploidní, rajče = tetraploidní)
- U zvířat je rozdíl v zárodečných a somatických buňkách
  - z diploidních zárodečných linií vznikají haploidní gamety (vajíčka a spermie)
  - somatické buňky jsou diploidní – somatické mutace se přenáší v rámci organismu
  - somatické mutace se nepřenáší na potomstvo
- U většiny rostlin jsou buňky totipotentní
- U zvířat tuto vlastnost nesou pouze kmenové buňky

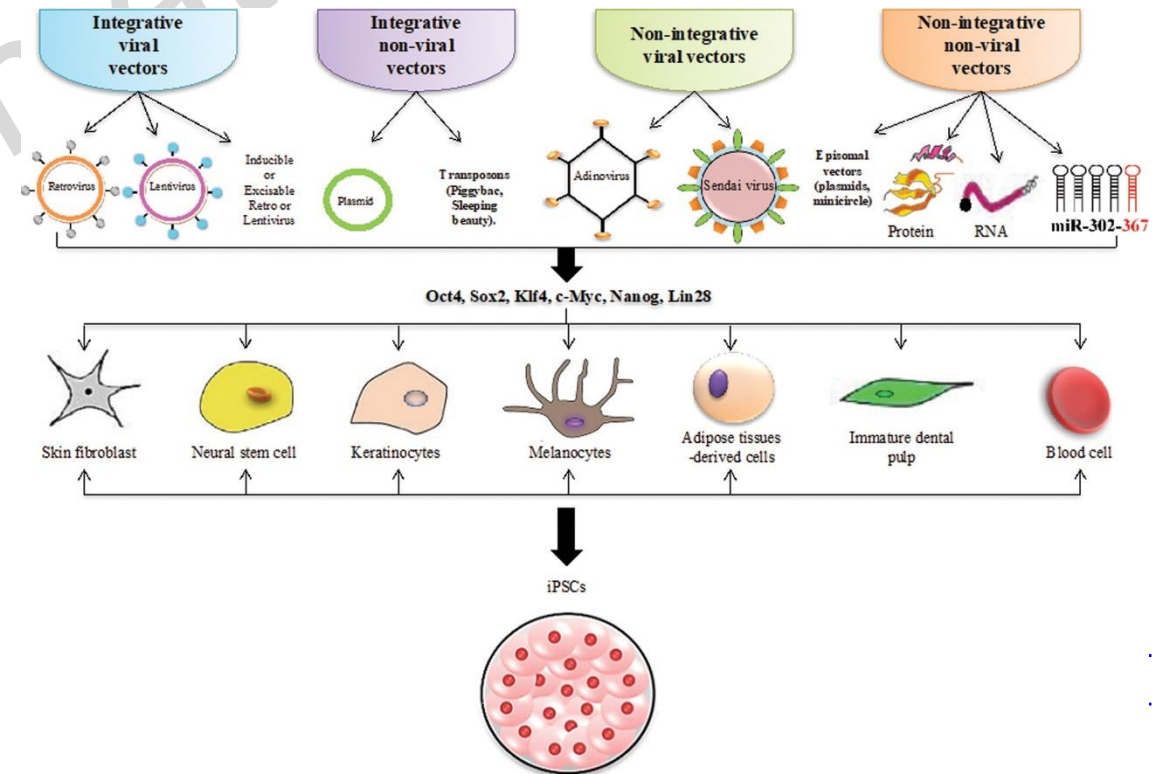

iPSC (induced Pluripotent Stem Cell)

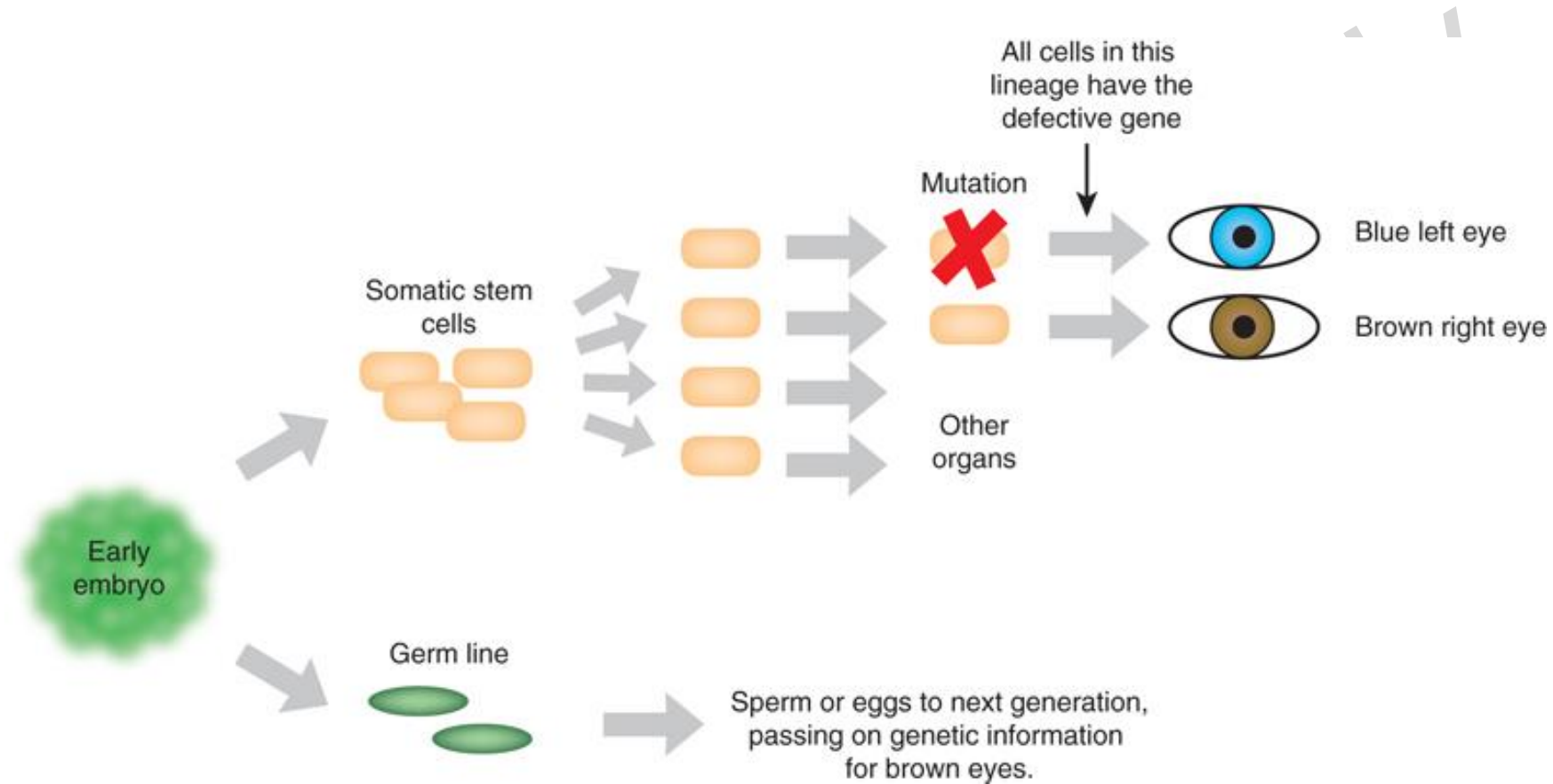
- Metoda prvně popsána v práci Takahashi a Yamanaka (2006) na indukci iPSC z fibroblastů
- Nutnost exprese 4 transkripčních faktorů - octamer-binding transcription factor 3/4 (Oct3/4), SRY (sex determining region Y)-box 2 (Sox2), Krüppel-like factor 4 (Klf4) a cellular-Myelocytomatosis (c-Myc) (OSKM).

Abbar et al., 2020

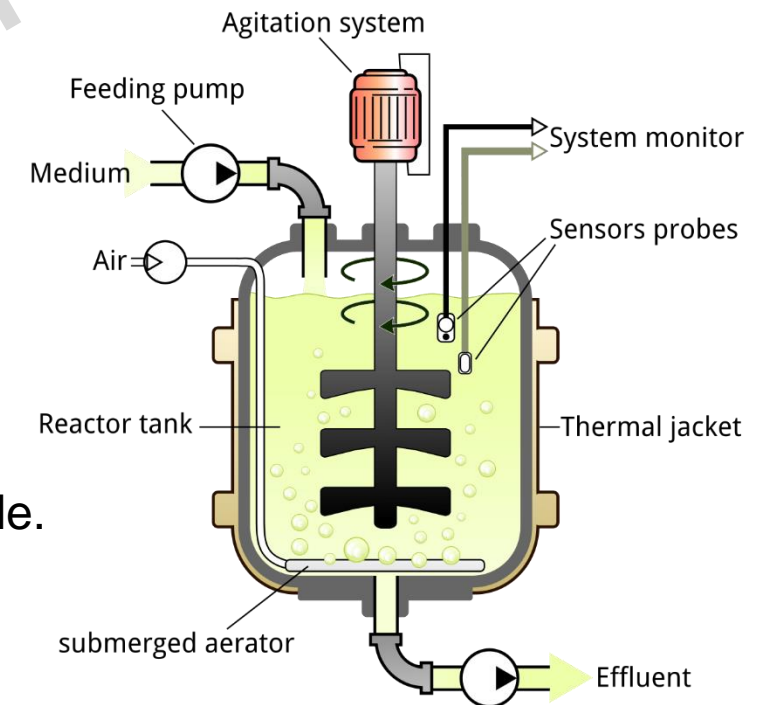
Somatické mutace

Clark and Pazdernik, 2016

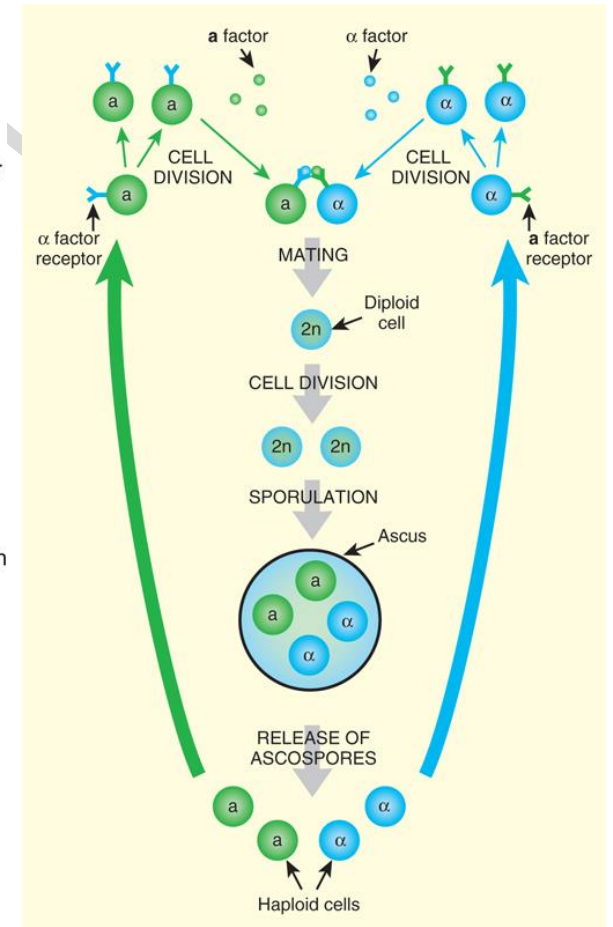
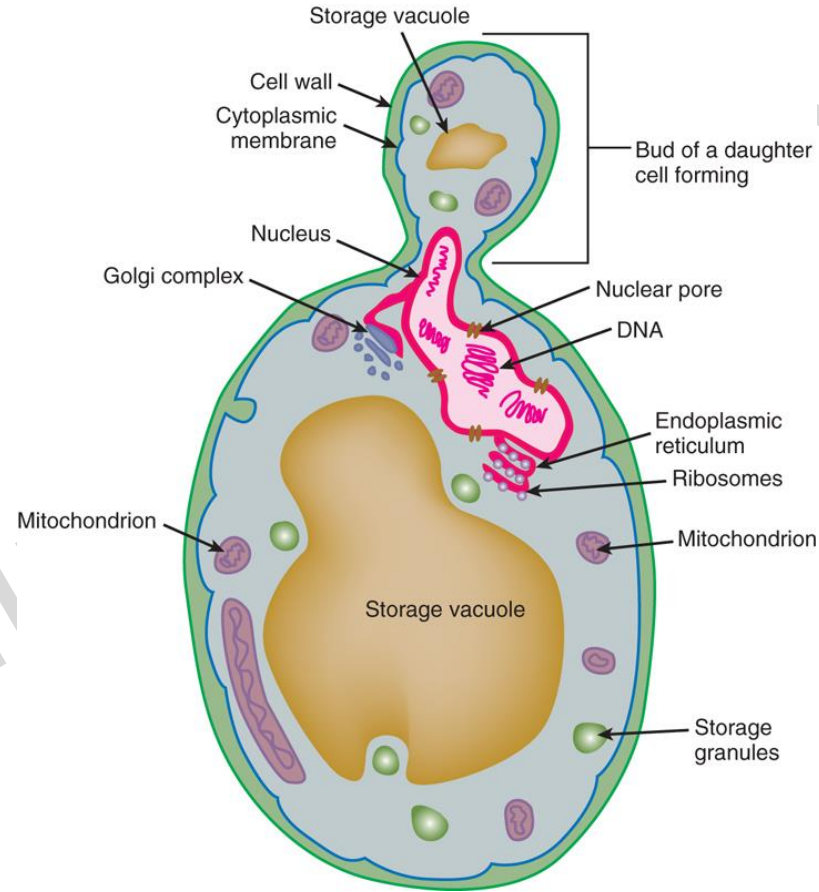
Kvasinky a Houby

- Houby jsou tradičně používány v biotechnologii – *Penicillium roqueforti* (Roquefort), *P. candidum*, *caseicolum* a *camembertri* (Camembert), *Aspergillus oryzae* (sojová omáčka), *Penicillium notatum* (Penicilin), *Aspergillus niger* (k. citronová)
- Obvykle kultivovány v bioreaktorech
- Kvasinky mají výhody bakterií i eukaryot
- Nejpoužívanější kvasinkou je *Saccharomyces cerevisiae*
- Genom kvasinek je oddělen jadernou membránou
- *S. cerevisiae* má 16 chromosómu obsahujících telomery a centromery
- Některé kvasinky mají extrachromozolální elementy, tzv. 2.micron circle.

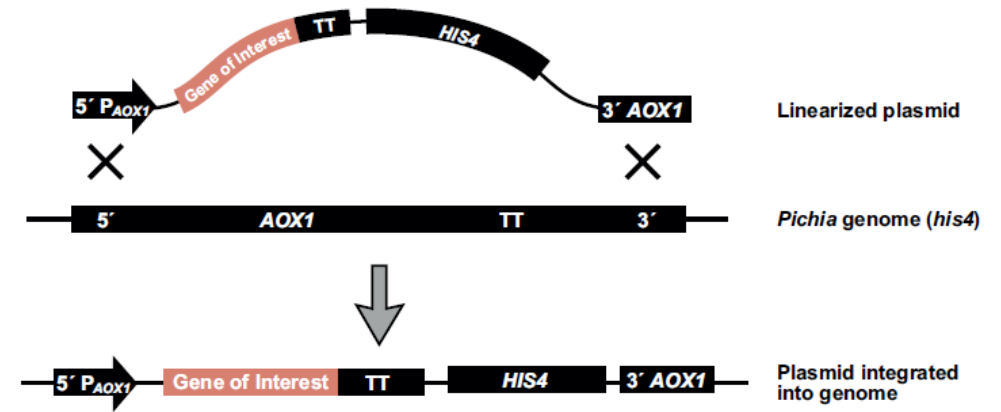
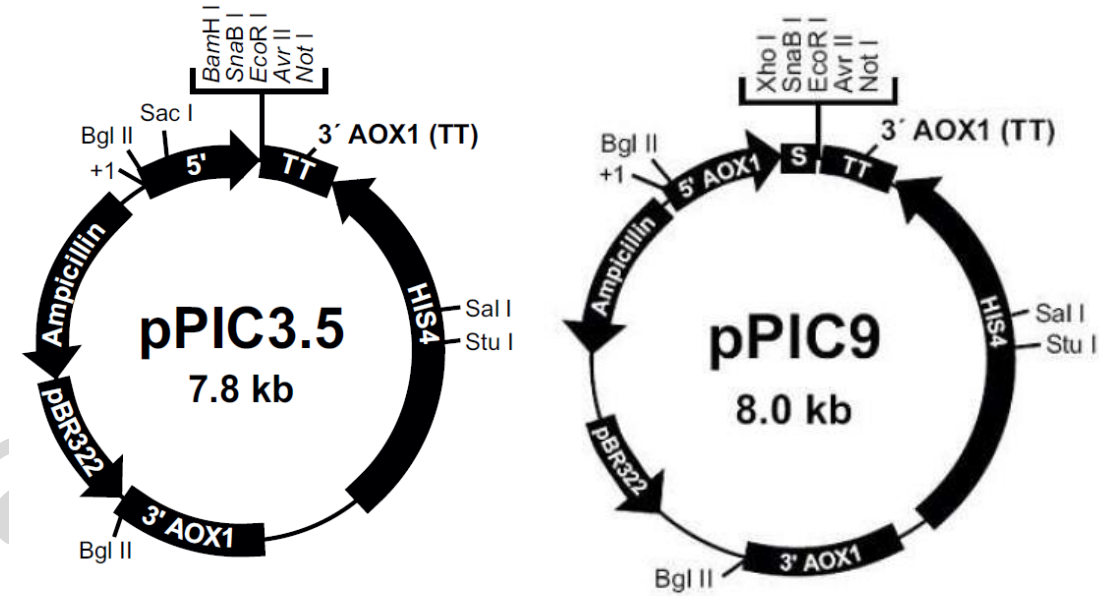
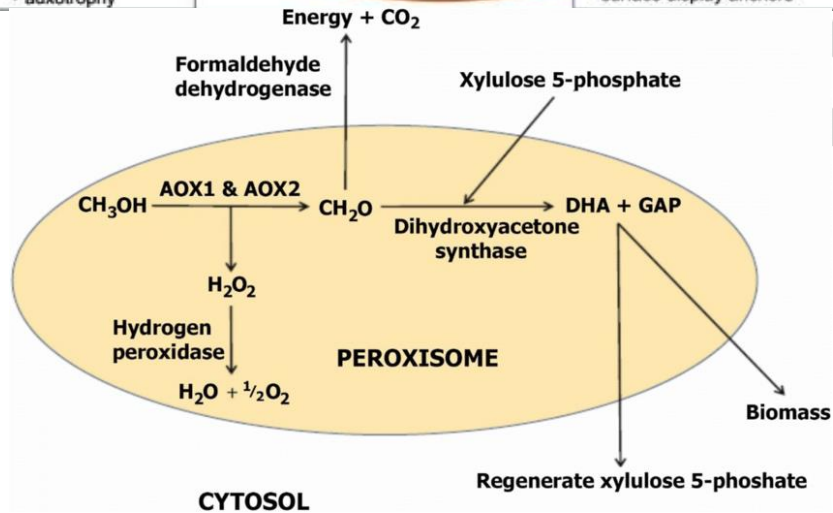
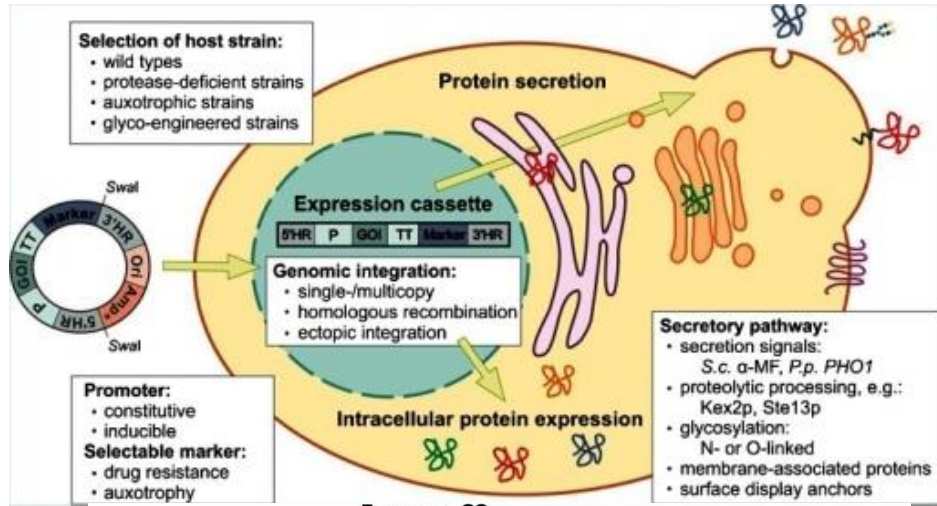
Kvasinky

- Kvasinky se množí pučením
- Pučení vytváří identické buňky – dělení mitózou
- Kvasinky mají diploidní a haploidní fáze v rámci životního cyklu
- Za kritických podmínek kvasinky podstupují meiózu – tvorba haploidních spor, tzv. askospor v asku)
- Za příznivých podmínek spory klíčí a vzájemně konjugují za tvorby diploidních buněk
- U kvasinek může dojít ke konjugaci pouze mezi dvěma různými pářícími typy (a , α)

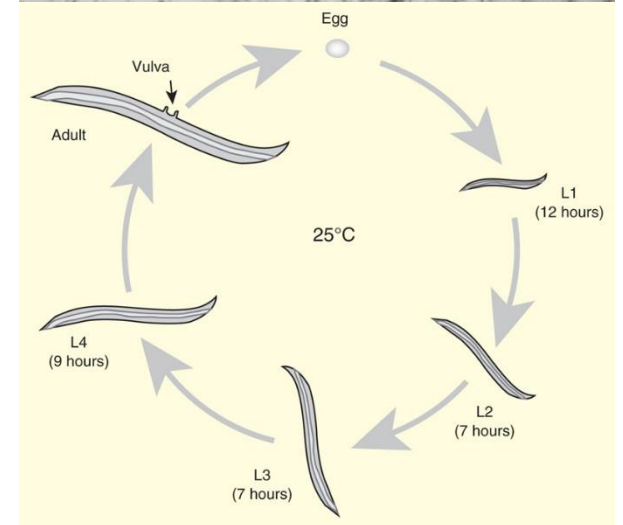
Clark and Pazdernik, 2016

Pichia pastoris

Caenorhabditis elegans (Hád'átko obecné)

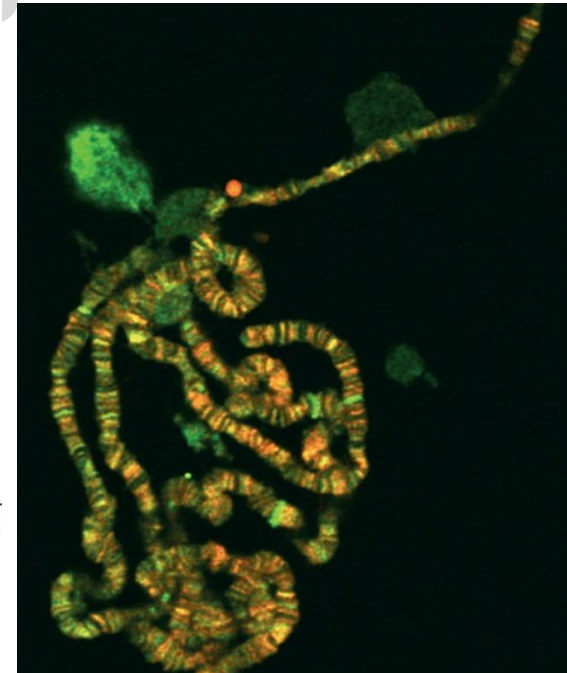
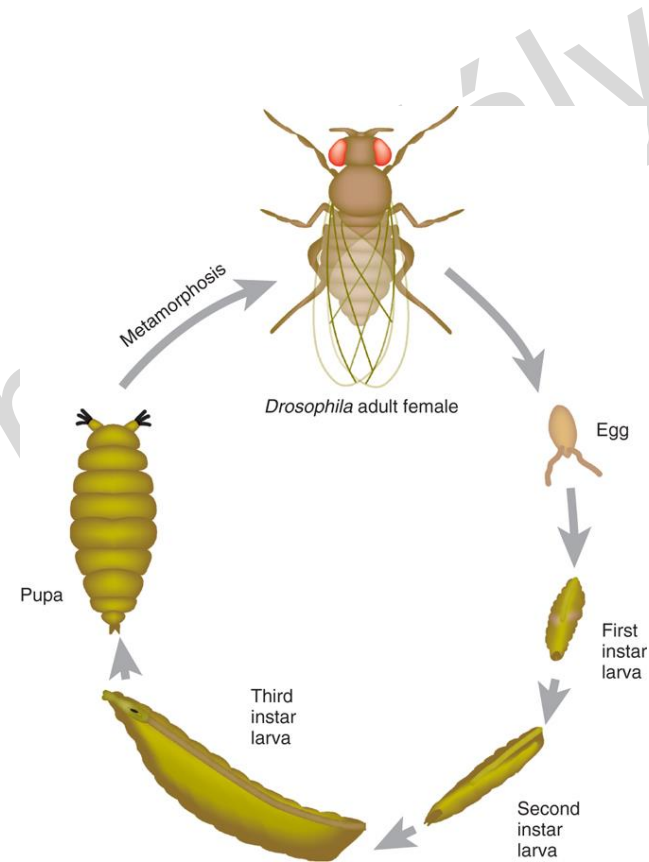
- Malá nematoda (hlístice) žijící v převážně v půdě s kořenovou zeleninou
- Má dvě pohlaví – 99.9% hermafrodit (samooplodnění) a 0.1% sameček
- Tělo tvoří jednoduchá trubice pokrytá kutikulou
- Uvnitř těla – 959 somatických buněk zahrnujících cca. 300 neuronů
- Hlavička má celou řadu sensorických orgánů (chuť, čich, teplota, hmat)
- Tělo je průsvitné = snadné použití fluorescenčních technik, generační cyklus 3 dny
- Poprvé u něj provedena RNA interference – ideální nástroj pro reverzní genetiku
- První známý úplný genom mnohobuněčného organismu (100 MBp)

<https://www.hsph.harvard.edu/mair-lab/c-elegans/>

Drosophila melanogaster (octomilka)

- Hojně požívaný organismus v genetických studiích
- Snadné pěstování , 2-týdenní životní cyklus
- Z vajíčka se líhne larva (24h), několik larválních stádií po dospělé
- Dostupná celá řada mutantů – identifikace genů podílejících se na vývoji (homologie s člověkem)
- Genom má 165 Mb – 3 páry autosomů a X/Y chromosomy
- Během rychlého larválního vývoje vznik polyténích chromozómů

Clark and Pazdernik, 2016

Danio rerio (Dánio pruhované)

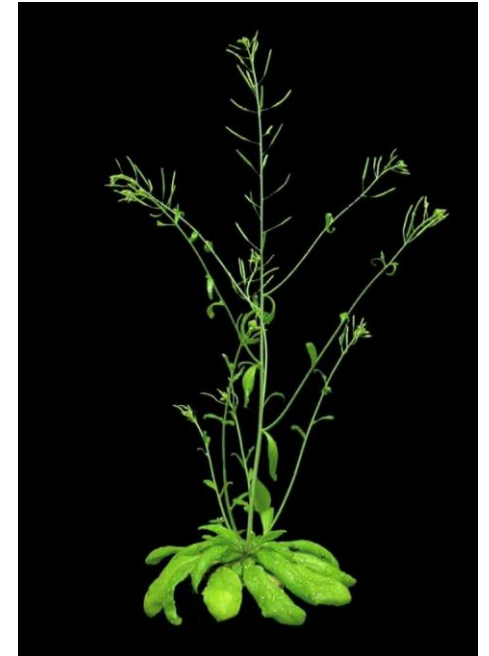
- Jednoduchý modelový obratlovec využívaný v molekulární biologii
- Jednoduché pěstování a množení v akváriích, dostupnost celé řady mutantů
- Embryonální vývoj mimo tělo matky, vývoj z jedné buňky po jedince trvá 24 hodin
- Embryo je průsvitné – snadné sledování efektu mutací na vývoj
- Genom obsahuje 25 párů chromozómů (1700 Mb), 70% genů kódujících proteiny u člověka má ortology u Dánia
- Model studia celá řada lidských onemocnění
- Embrya jsou často používána pro skrínig nových léčiv

<https://theconversation.com/animals-in-research-zebrafish-13804>

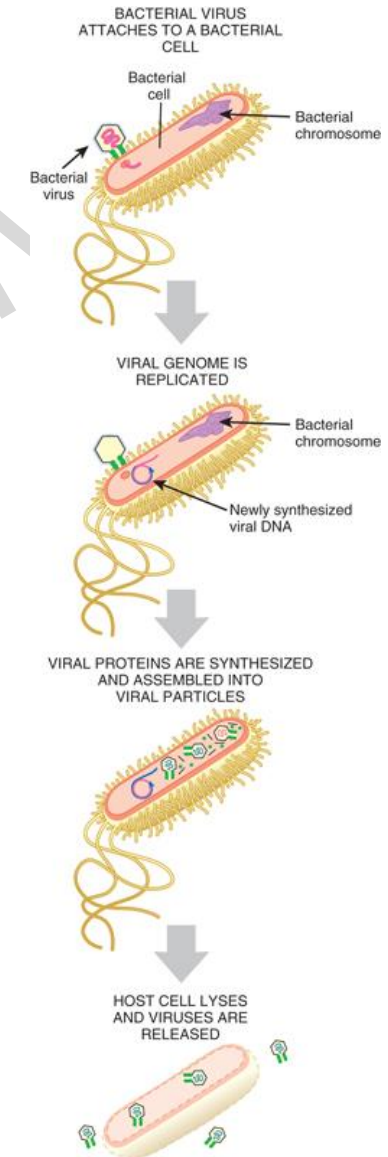
Arabidopsis thaliana (Huseníček rolní)

- Nejpoužívanější modelový organismus v rostlinné genetice a molekulární biologii
- Podobná odpověď na stresové faktory a choroby jako hospodářské plodiny
- Mnoho genů zodpovědných za vývoj a množení je shodných s hospodářskými plodinami
- Snadné pěstování, nenáročnost na prostor, generační doba 6-10 týdnů, mnoho semen
- Může být udržována v haploidním stavu
- Malý genom – pět chromosomů (125 Mb), 25 000 genů
  - rýže (430 Mb), 40 – 50 tis. genů
  - pšenice (17 Gb), rajče (950 Mb), tabák (4.5 Gb)

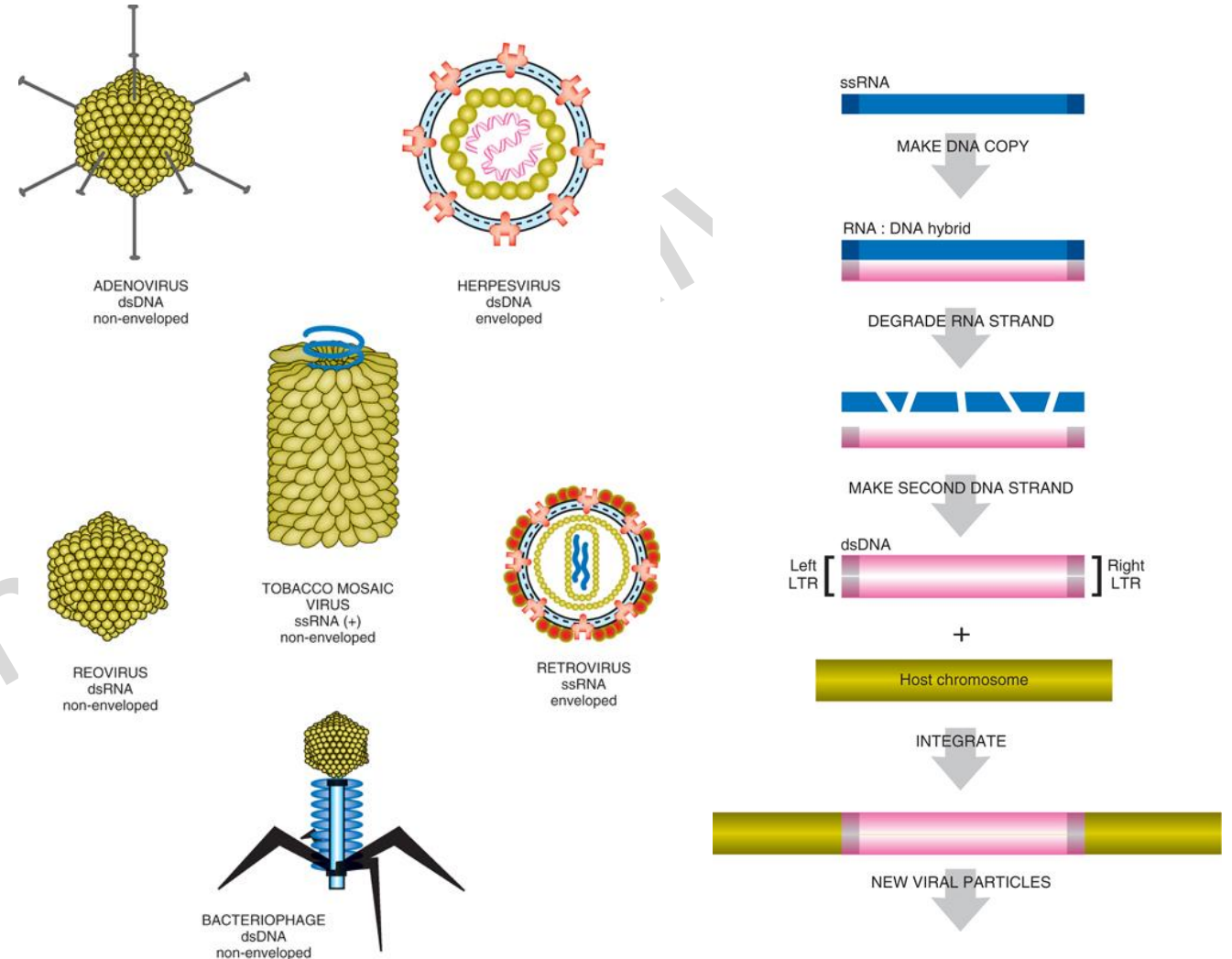
Viry

- Entity na hraně definice života, patogeny napadající hostitelské buňky
- Skládají se z proteinové obálky nazývané kapsida obalující DNA/RNA genom
- Nachází se u všech živých organismů (bakterie, rostliny, živočichové)
- Bakteriální viry = bakteriofágy (fágy)
  - přichycení na hostitele
  - vstup virového genomu
  - replikace virového genomu
  - výroba nových virových proteinů
  - složení nové virové částice
  - uvolnění virionů z hostitele
- Mnoho virů prochází latentní fází – lysogenie u bakterií
- Často dochází k integraci viru do genomu hostitele – tvorba proviru (profágu)

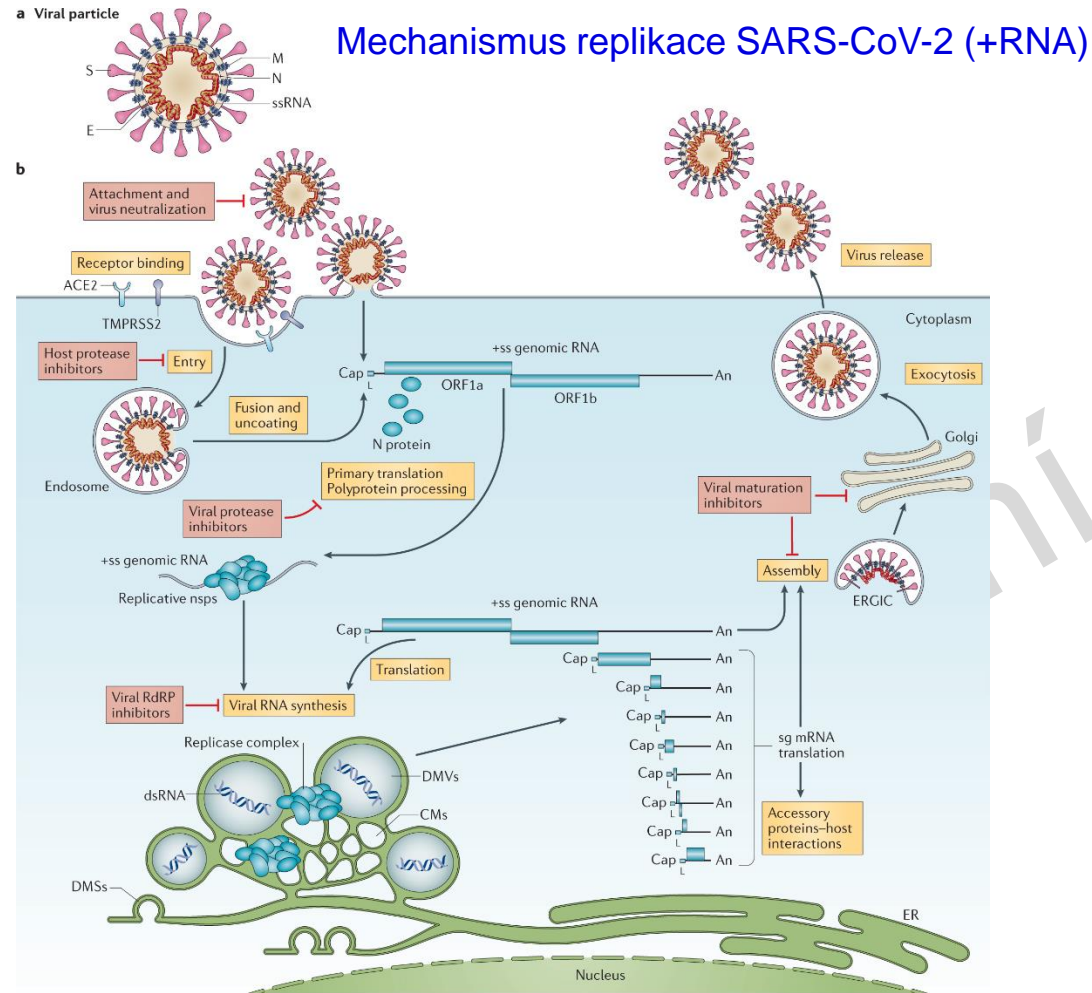
Viry

- Můžeme rozdělit na základě tvaru kapsidy (sférické, komplexní, vláknité)
- Komplexní = bakteriofágy (T4, P1, Mu)
- ssRNA viry mají pozitivní (+) nebo negativní (-) genom
- Retroviry obsahují reverzní transkriptázu (přepis RNA do DNA), pomocí long terminal repeats (LTRs) se integrují do genomu

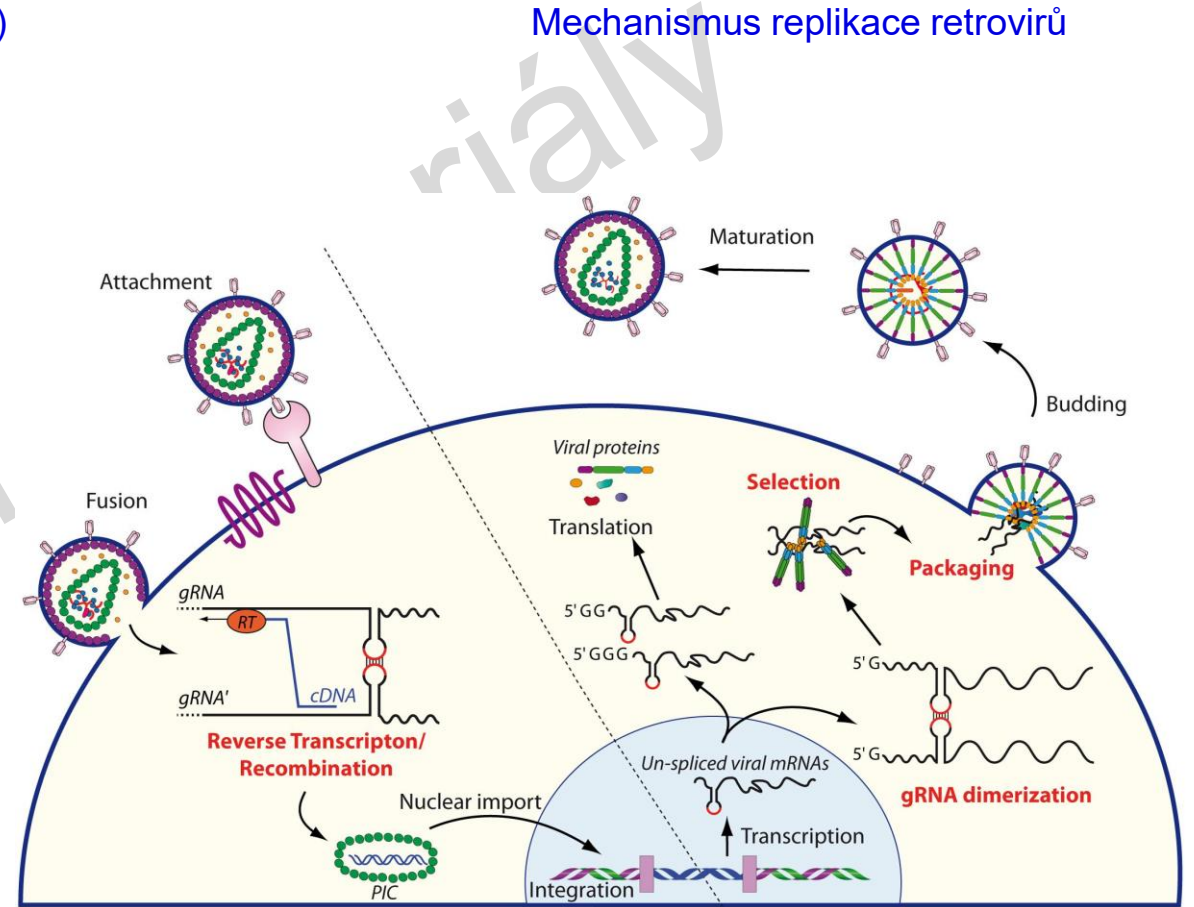
Clark and Pazdernik, 2016

Životní cyklus RNA virů

V'kovski et al. 2021

Mechanismus replikace retrovirů

Dubois et al. 2018